

століття со дня рожденія Тараса Шевченко, которое, судя по тогдашнему настроенію, могло, если-бы не были приняты мѣры, вылиться въ неудобную въ политическомъ отношеніи форму, показало, какъ въ сущности велико увлеченіе этихъ украинофиловъ, воспитанныхъ на идеяхъ Тараса Шевченко.

Не утруждая Ваше Высокопревосходительство изложеніемъ всѣхъ перипетій для сооруженія означеннаго памятника въ г. Кіевѣ, подробно изложенныхъ въ письмѣ мѣся на имя предмѣстника Вашего отъ 19 Іюля 1911 г. за № 7984, я, во всякомъ случаѣ, не могу не замѣтить, что все дѣло увѣковѣченія памяти Шевченко постановкою ему памятника въ г. Кіевѣ въ сущности возникло по почину чуждыхъ г. Кіеву учреждений и проведено безъ согласія городского самоуправления¹⁾ и органовъ административной власти.

Исходя изъ вышеизложеннаго, я не нахожу возможнымъ поддерживать упомянутое ходатайство Кіевского Городскаго Общественнаго Управленія. Кіевск., Под. и Вол. Генер.-Губернаторъ Ф. Треповъ“.

Цим і закінчується розглянута справа генерал-губернаторської канцелярії, бо насунула війна і на всіх язиках повинно було все замовкнути, особливо серед тих, що „воспитаны были на идеяхъ Т. Шевченка“, як каже Трепов.

В справі є ще де-кілька прохань про скасування Об'єднаного Комітету, наприклад, архімандрита Антонія, далі якогось, мабуть, апокрифа, бо один раз підписався „подполковникъ Кованько“, а вдруге „капитанъ Кованько“, потім брошура одеського професора Вязникова з приводу поеми Шевченка „Марія“, в якій „учений професор“ дуже обурюється проти цієї поеми. Але все те має вже другорядне значіння після яскравої постаті Трепова, що він сам змалював в своїх писаннях.

В справі, між иншим, знаходиться 19 число газети „Рада“ від 23 Січня 1913 р. з гарною передовою: „Доки це буде“, в якій, з приводу різних доносів, запитується: „Доки буде плестися брудна павутина коло пам'ятника бідолашному поетові, якому й по смерті не дають обмовці спокою“.

На газеті такий власноручний напис головного начальника української землі, Генерал-Губернатора Ф. Трепова: „Не понимаю. Доложить“.

Ці історичні документи я хочу доповнити особистими згадками. Мені здається, що, маючи на увазі тодішнє адміністративне свавільство, на складення прихильного вироку Сенату, крім законности існування Об'єднаного Комітету, мало вплив щось инше. Гадаю так от через що. Коли про рапорт Трепова та про додаткові вимоги сенату дізнався небіжчик Л. М. Жебуньов, який був членом Комітету, то він попрохав мене, як заступника голови Комітету, виготовити йому копії всіх паперів до Сенату, щоб послати їх якомусь знайомому сенаторові. Про це зберігся у мене його лист. Подобиць небіжчик не розказував, але можна гадати, що той сенатор допомагав йому, у всякім разі, був в курсі цієї справи. Трепов ще не одержав указу сенату, а нам, через того-ж таки Леоніда Миколаевича, був відомий його прихильний зміст. От через що, цікавлючись скоріше мати того указа, Комітет аж двічі звертався до канцелярії генерал-губернатора, з проханням повідомити про наслідки рапорту Трепова, а саме 20 Вересня 1913 р. Ч. 294 та 11 листопаду № 374.

Цікава ще така подробиця, характерна для думських кол, під час одержання в міській управі указу сенату (24/IX): голови, Дякова, не було в місті, а заступник голови, Ф. С. Бурчак, одержавши того указа і не

¹⁾ Трепов, мабуть, навмисне забув те, про що писав раніше.

кр. н 08 с 2а. 80 ср - 1965

знаючи, мабуть, як бути з такою небезпечною справою, зберігав указа у себе, аж поки не повернувся Дяков, від якого я й одержав того указа тільки 13 листопада.

Подав Ів. Щітківський.

О. Гермайзе Нові непорозуміння з Шевченком.

Про Шевченка, його творчість, його ідеї, його епоху писалося й пишеться дуже багато. На жаль в морі тих статтів не часто можна зустріти щось більше за звичайну декламацію, що мало б у собі ознаки справжнього наукового підходу до зрозуміння Шевченкової творчості.

Особливо багато маємо ми газетних, а то і журнальних статтів про ідеї Шевченка, і тут надibuємо страшну різноголосицю. Хто тільки не залічував і не залічує в лагерь „своїх“ Шевченка! Спроби довести, що Шевченко належить їм, робили і вузькі „патріоти“ і клерікали, але і в соціалістичних колах бачимо ми і то здавна бажання, що Шевченко своїми симпатіями та думками, або цілком соціаліст або наближається до соціалізму. В свій час Фед. Вовк (Сірко) зробив був спробу знайти у Шевченка витриманий сталий, соціалістичний світогляд. Монографія про Шевченка Драгоманова розвіяла в великій мірі ті погляди, але остаточно справи про систему соціальних думок Шевченка та праця не вирішувала; Драгоманов часто занадто великі і неможливі вимоги ставив для Шевченка. Після Драгоманова мало не ціле півстоліття минуло, а ми не мали нової спроби монографічно вистудіювати соціальні мотиви Шевченкової творчості.

Аж ось в 1923 році Україно-Американське видавниче товариство „Космос“, що міститься в Берліні, випустило в світ книжечку на 195 ст. невеличкого розміру під заголовком: „Тарас Шевченко в світлі епохи“ (публіцистична розвідка). Автор нової розвідки—Андр. Річицький.

Нема чого й говорити, що інтерес до цієї книги має бути надто великий. Адже ж автор хоче, очевидно, як це з назви можна здогадуватися, представити Шевченка на тлі його епохи, тоб-то зробити те, чого майже ніхто не робив цілком і вичерпуюче. По-друге, інтерес збільшується ще й тим, що книгу видає комуністичне видавництво, що ставить собі за найголовнішу мету—їдержаність ідеологічної лінії, а автор книги—марксист. Правда, ім'я автора до цього часу не приходилося зустрічати ніде на терені наукової роботи, за те ми знали Анд. Річицького, як публіциста і журналіста. Ще відразу почувається на назві самої розвідки, що іменується якось непривично для уха розвідкою „публіцистичною“. Якось неясність, від самої назви починаючи, опановує читача: що ж у тій „розвідці“ має бути: наука („розвідка“) чи публіцистика?

Хочеться так зрозуміти автора, що він обіцяє не замикатися в суху формалістику отих питань, що їх дебатують часом учені, цілком відриваючись від життя, забуваючи, що всяка теорія, всяке знання покликано життю служити і йому ж таки всіма способами допомогати. Коли це хотів автор сказати, то треба визнати цілковиту невдачу його назви. Науковий метод марксизму, особливо в галузі наук суспільних в тому власне і полягає, що нищиться всяка вузькість, „замкнута цеховість“, так-би сказати, ученого досліду, і „публіцистика“, вірніше—класове мислення дослідника, його симпатії і антипатії—все це може і навіть мусить знайти місце в науковій роботі. Неудачна назва трохи розчаровує читача, але це є дрібниця, що її можна ігнорувати.

Автор книги має на меті з'ясувати творчість Шевченкову, оперуючи даними сучасної шевченкової епохи. Ясно, що в першу чергу ми вправі

вимагати від автора доброго і повного знайомства з епохою. На жаль, доба Шевченкова ще бідна на монографічні досліди, і в роботі Анд. Річицького хочеться знайти хоч би зводку того, не так вже великого і неосяжного, що є про ту епоху. Автор не дає нам такої зводки. Коли він говорить про економіку епохи Шевченка, то, крім загальних фраз про те, що тоді розкладався феодально-кріпацький режим і наростали поволі нові капіталістичні відносини на Україні, ми нічого більш конкретного не зустрічаємо в нашого автора. Ми маємо, напр., 3-х томне, досить повне „Статистическое описаніе Кіевской губерніи“, що вийшло в світ з іменем Фундукля, як автора. Це „Описаніе“ дає силу надзвичайно цінного матеріалу що до економічного життя Київщини 40-х рр., класових тут відносин, напрямку розвитку господарства і т. д. Економічний огляд країни, де Шевченко виріс і де набрався він отого свого революційно-бунтарського духу—то це ж необхідне джерело для історика-марксиста! Коли хочеш спізнати ідеологію людини, мусиш добре вивчити економічну і класову кон'юнктуру епохи.

Але наш автор не тільки не потрудився використати оті, досить таки приступні джерела; він просто не знає, очевидно їх, і його ерудиція про Україну 40-х років вичерпується працею... В. Семевського „Крест'янскій вопросъ въ Россіи“. Діло доходить до кур'йозів. В розділі VIII-му своєї книги: „Кріпацтво і Шевченко“ Анд. Річицький оповідає, що „вся історія кріпацьких відносин цих часів (1840—1850 р.р.) заповнена раз'єднаними спробами селян скинути з себе ярмо кріпацтва“ (ст. 116). І автор подає услід за В. Семевським табличку селянських повстань... у Росії, кінчаючи р. 1854.

Відома київська козаччина 1855 р., що одбулася на Київщині, одбулася за життя Шевченкового і була характерним проявом саме отих „роз'єднаних спроб селян скинути з себе ярмо кріпацтва“, про які говорить наш автор, ніби то є занадто яскрава подія, щоб її можна було проминути. Мало того, київська козаччина в'язала в одне старі спомини кріпацького українського населення про козаччину та гайдамацькі рухи із новим укладом життя і протестом проти нього. В попередніх розділах своєї книги автор дуже багато говорить про історичну спадщину на Україні, про козаччину, робить з того різні висновки, і йому в його ж таки інтересах годилось би аналітичний, бодай навіть побіжний, погляд кинути на цю форму селянського руху в Шевченкову добу. Анд. Річицький цього не робить. Чому? Мимоволі приходить думка, що він *не знає* тих фактів. Як би знав, то не міг би проминути, не міг би не сказати, бо це ж тема його писання.

Україна, особливо Правобережна, часів Шевченка переживала глибоко-інтересні і дуже заплутані процеси. Коли би схематично представити ті соціальні сили і політичні згрупування, що змагалися в 40 ві роки на Українському Правобережжі, то прийшлося би розрізняти такі поділи: 1) польське поміщицтво—пануючий економічно клас в країні, але клас що втратив політичне панування. Цей клас в попередні десятиліття в своїх нижчих верствах утворив романтичну ідеологію „української школи“ в польському письменстві, що її знав і любив Шевченко. Цей же клас знову в тих нижчих своїх верствах намагався, керуючися національно-політичними шуканнями й інтересами, підійти якось до українських народніх мас і на цьому ґрунті появлялись не тільки спроби Конарського, але й зародки того, що трохи згодом вилилось, йдучи через „балагульство“, в „хлопоманство“—шляхетське народництво на українській національній основі. 2) Російська бюрократія і нове бюрократично-російське поміщицтво, що осіло в краю під час ліквідації польської державности, зба-

гатилося на конфіскованих маєтках по польським повстанню і провадило заборчу, хижацьку бездушно-чиновницьку, солдатсько-обрусительну політику на Україні. Ідеологічна „блискуча“ доба панування на Україні ген.-губ. Бібікова (1837—1853) породила отой, на українському ґрунті виплеканий російський націоналізм, що характерним остається у фундатора ганебної пам'яті „Кієвлянина“—Віт. Шульгина та у останнього редактора цього ж органу — В. Шульгина. 3) Українське селянство з своїми споминами про козаччину та гайдамаччину, з бунтарськими стремліннями. На масу українського селянства хотять ідеологічно спертися українські інтелігенти, але ці спроби безперечно ускладнюються в соціальних та національних суперечностях того часу.

Здавалось би, що Анд. Річицький повинен би був дати аналіз як оцим класовим на Україні тогочасній формаціям, так і ідеологічним шуканням, що відбивали в собі класові пориви і інтереси зазначених груп. Це ж і є „епоха“ і „світло“ її.

Але Анд. Річицький всамперед нічого не знає про те, що пануючий на правобережній Україні клас польського поміщицтва мав і дуже інтересні спроби утворення ідеології своєї і що про вплив їх на Шевченка багато говорять ті, що науково студіюють Шевченкову творчість. Так само, тільки знайомство з ген.-губ. Бібіковим, його діяльністю, шаленим розгулом російського націоналізму і сатрапського самодурства може дати змогу глибше зрозуміти протести проти миколаївської системи у Шевченка. „Капрал Гаврилович Безрукий“, мовляв Шевченко, Юзефович — це ж сучасники Шевченка. Це-ж—його епоха, з якою так гаряче боровся великий бунтар. У Анд. Річицького про цих Шевченкових ворогів — ні слова. Замість фактів, імен—„епохи“—загальні фрази. Може це і є метод, який личить „публіцистичній“ розвідці, але марксіській розвідці личить всамперед базуватися тільки на фактах, тільки на конкретному.

Дві основні праці були в руках у нашого автора, коли він писав свою роботу. Це відома біографія Шевченкова, Ол. Кониським написана, та також відома розвідка М. Драгоманова. Ці праці були основним джерелом, звідкіля свої відомості брав Анд. Річицький. Ні Кониський, ні Драгоманов не дали ні повної вичерпуючої біографії поета, ні так само вичерпуючої характеристики поетових ідей. І наш автор, слідком ідучи за ними і не знаючи майже нічого, крім цього, нічого через це саме оригінального не міг дати, не вводить читача в круг всієї епохи, інтересами якої жив поет, а торкається тільки де-яких епізодів. Три моменти в Шевченкових єднаннях з сучасниками і епохою одзначає Анд. Річицький. Це—українське панство з Лівобережжя, тоді „гурток учених панів, освічених поміщиків слов'янофілів“ (Кирило-Методіївських братчиків) і на решті українське селянство.

Про першу групу наш автор говорить і спеціальною метою спізнати і вияснити ті виливи, що мусів їх зазнати кріпак Шевченко, єднаючись з тодішньою інтелігенцією. Вона, „ця інтелігенція була точнісенько копією поміщицько-дворянського суспільства“ (ст. 68).

Українська інтелігенція Шевченкової доби це—Гребінка, Квітка, Костомаров і... „мочеморди“. Їх всіх трактує однаково Анд. Річицький, дарма, що сам Шевченко виразну межу проводить у своєму відношенню, напр., до Костомарова чи там до Квітки і до „потомка гетьмана дурного“.

Кирило-Методіївське братство бере Річицький, як вияз тої ж таки ідеології українського панства: „панславізм (братчиків) мав однакову суспільну основу—він був ідеологією освіченого панства“ (ст. 83).

Коли ми в попередніх рядках дозволили собі висловити в певному тоні здогад, що Анд. Річицький не знає зовсім, або знає занадто мало

про соціальні відносини на Правобережжі в Шевченкову добу, то в даному разі нам доводиться сказати, що автор наш не вповні добре орієнтується в соціальних та ідеологічних урупованнях української інтелігенції переважно Лівобережжя. Кирило-Методіївських братчиків важко залічувати до „панства“, до пануючого поміщицтва. Ні фактично вони не були поміщиками, а лише з поміщиків походили, живучи на власний, суто-інтелігентський заробіток (педагогічна, літературна робота то-що), ні ідеологічно не підпирали вони основних класових прагнень поміщицтва на Україні—кріпосного права і служіння російській культурі і державності.

Як про поміщиків і то про поміщиків дрібних, „хutorян“, можна говорити про покоління старших українських письменників—Квітку, Гребінку.

Їх романтичний націоналізм як раз і мав своє соціальне коріння в класовій безпорадності дрібного українського поміщика. Великі й можливі землевласники на Україні не мріяли про минуле, не кохалися в квітках української мови простого люду, а впевнено будували своє класове панування, основою якого на Україні було не тільки визиск, але й денаціоналізація. Тільки проміжні, „хutorянські“ верстви не маючи перед собою соціального та політичного майбутнього, дозволяли собі розкіш сентиментально пролити сльози над „Сердешною Оксаною“, патріотично згадати про те з минулого, що ніяк не могло відродитися і відродження якого вони і не ждали. От-же і в цій генерації бачимо не зовсім те, що хоче бачити в них Анд. Річицький.

А що торкається Кирило-Методіївців, то у них і зовсім инше було, ніж те, що собі уявляє наш автор.

В марксіській літературі багато і талановито писав М. Покровський про декабристів в Росії, знаходячи в їхніх ідеях ідеї ліберальної буржуазії, дарма, що в добу декабристів і буржуазії ще не було і сами декабристи належали до дворян.

Декласовані інтелігенти з дворян, Кирило-Методіївські братчики були мабуть так, як і декабристи в Росії

— „слишком ранние предтечи
слишком медленной весны“.

Як що переводити політичну мову Кирило Методіївців на призвичаєну для нас термінологію, то иншої назви, як лібералізм, ми не знайдемо для означення їх політичного мислення. Цей лібералізм був більше теоретичним передбачанням, аніж впливав із насущних політичних інтересів групи, до якої братчики належали. Тим то і пояснюється їх мрійництво, крайній утопізм. По-друге треба завжди на увазі мати, що предтечі чи ідеологи соціальної групи, що не дійшла ще до панування, завжди більш революційні і у фразеології і у настроях за ту групу, з якою вони безпосередньо зв'язані, або яку вони хотять репрезентувати. Ось чому в Кирило-Методіївців бачимо і революційний радикалізм і елементи того мрійництва, в якому зародки і утопічного соціалізму знаходитися могли. Сучасники наших братчиків—петрашевці в Петербурзі, захоплювалися фур'єризмом; і що до класового походження і що до психологічних настроїв рідніші між українським гуртком революційно-ліберальних слов'янофілів і російським гуртком мрійників фур'єристів дуже мало.

Здавалося б, що все це досить ясно, і марксист відразу без особливих труднощів повинен би був зрозуміти, в чому тут річ, а не уявляти щось абсолютно безпідставне, де мало не кожна думка протирічить сусідній думці. На ст. 86 Анд. Річицький веде мову про „феодальну замкнутість їхньої (братчиків) ідеології, що „лишається“ у них „непорушною“. І тут же услід за цим мусить говорити і про „ліберальну тенденцію“, що відбивається в політичній програмі Братства. А на ст. 88

ми вже вичитуємо у Річицького зовсім нову і несподівану характеристику братчиків. Вони не „кращі серед феодалного панства, але все таки пани“, це „учені мрійники, незадоволені сучасним ладом“. У Річицького немає ясності і виразності в означенню класового характеру Кирило-Методіївського братства, і це для марксиста зовсім зле, бо марксизм оперує тільки з ясними і точними поняттями, означеннями й уявленнями.

Певна річ, що всякий письменник, а надто письменник на громадські теми (Шевченко, не зважаючи на форму своїх писань, у великій мірі був іменно поетом-трибуном), відбиваючи ту чи іншу класову основу своєї суті, відбиває і впливи культурного оточення й ідейного надбання попередніх до нього часів, надбання, неспорідненого йому класово. Річицький, роблячи спробу спізнати на Шевченкові впливи. тодішнього культурно ідейного оточення, іде правильним шляхом, але далеко не все оглянув він з того, що справді на Шевченка впливало. Ми вже казали, що впливи польських революційно-національних і демократичних шукань, що так інтенсивно позначились після першого польського повстання, не то, що не задержали на собі уваги автора книги про Шевченка та його епоху, але він навіть ні словечка про це не сказав. Боїмося, що і тут нашому автору осталися невідомими і студії на цю тему В. Щурата, і навіть інформаційна рецензія про них, що була вміщена ще в 1918 р. в „Нашому Минувшому“. (ч. 1).

Не дав Анд. Річицький огляду і тої ідейно-громадської течії, яка не могла не впливати на Шевченка, це російського слав'янофільства. З російськими слав'янофілами мав знайомства Шевченко, їх книги і періодичні видання читав; не могли не відбитися їхні думки на Шевченкові. Та й не тільки з слав'янофілами, але і з представниками інших ідейних течій в Росії. В недавні часи, нпр., було в літературі про Шевченка піднесено питання про „соціалістичне оточення“, що було у поета в Петербурзі, ми знаємо, напр., про особисте знайомство Шевченка з Петрашевцем. Спешневим, знаємо ми й те, як глибоко шанував Шевченко ідейних попередників своїх сучасників в Росії—декабристів. Все це і було те ідейне оточення, яким дихав Шевченко, і яке відбивав він через призму своєї класової селянської психології та поетичної інтуїції.

Ми мусіли сконстатувати, що українська „епоха“ Шевченкова у Анд. Річицького не представлена, мусимо нині сконстатувати й те, що ідейне оточення, що було у Шевченка, представлено Анд. Річицьким в надто обчекриженому, неповному вигляді, так що губиться всяке правдоподібне уявлення про круг ідей, що впливали на Шевченка.

Брак своїх відомостей про Шевченкову епоху Анд. Річицький надолужав відомостями про „Україну перед Шевченком“. Цій темі присвячено цілий розділ (II-й). Розуміється, що дати в роботі про Шевченка картину становища України перед Шевченковою епохою річ крайне необхідна, і Анд. Річицький намагається цю картину зробити найповнішою. Читач хоче у тому розділі познайомитися з соціальними та економічними процесами, що пройшли по Україні, очевидно, десь в першій половині чи в середині XIX ст. Але Річицький відразу доводить читачеві, що „ясно уявляти соціально-класовий ґрунт у Шевченковій поезії“ можна тільки зробивши наперед „короткий історичний екскурс“ у минуле України (ст. 17). Річ у тому бачите, що „поява Шевченка припадає на ті часи української історії, коли вона остаточно закінчила добу колонізаційних процесів, що тяглася від середніх віків, і звязаних з цими процесами суспільно-політичних рухів, що найвищої точки кипіння досягли в XVII віці і потім поволі спадали аж до кінця XVIII віку“ (ст. 16).

Дальше іде самий „короткий екскурс“ Річицького, що по своєму розміру являється найбільшим з усіх 13-ти розділів книги Річицького. Свій екскурс починає Річицький з епохи, „історично-державного“ (лапки Річицького) буття України, „з її національно-релігійною боротьбою, як то змальовують українські історики“. Читач, дійшовши до цього місця відразу починає дивуватись. Іде мова про епоху „історично-державного“ буття України. Як що не забиратися в дуже далекі часи, то „історично-державне“ буття України було за Хмельницького, і автономні форми державного існування України залишались в-так званій—Гетьманщині. Але ж яка ж національно-релігійна боротьба була на Гетьманщині? На самому ділі Річицький говорить про давніші часи, первісну епоху формування на Україні козаччини; тоді справді була національно-релігійна боротьба, але не було ніякого „історично-державного“ буття України. Де вичитав і в яких українських істориків оцю плутанину Річицький—це його секрет; не секретом являється одначе те, що вся ерудитія Річицького, головним чином, збудована на „Русской історії“ М. Покровського. Ввесь розділ власне і є переказом розділу з М. Покровського про „козацьку революцію“. По суті тут нічого недопустимого немає. Блискучий аналіз марксиста-історика М. Покровського повинен допомагати сучасним історикам і дослідникам в їх роботі, але горе в тому, що Річицький починає з плутанини, а по друге, що і по суті пояснювати Шевченкову творчість історичними процесами, що точилися за 200—300 років перед тим, це справа дуже сумнівна методологічно. Уявм собі таку ситуацію, що хтось із наших сучасників захотів би написати „публіцистичну розвідку“ про політичних однодумців Анд. Річицького. З'ясовуючи ідеологію тої групи, він базувався б на аналізі історичних процесів і соціальних відносин епохи гетьманування Данила Апостола, Кирила Розумовського і т. д. Не знаю, чи Анд. Річицький знайшов би таку „публіцистичну розвідку“ науковою і марксистською. А з Шевченком він проробив подібну маніпуляцію. Шевченкову творчість він пояснює умовами, в яких зароджувалося козацтво. Сказати би, що це важно через те, що Шевченко в своїй поезії зробив спробу дати зрозуміння історичного процесу України, але ж це зрозуміння пройшло у Шевченка і через призму літературних впливів тодішньої української історіографії. Для зрозуміння Шевченкової ідеології важно не те, чим були козаки в XVI ст., а яке місце займали спомин про козаків в суспільних системах та в ідеології різних груп на Україні перед Шевченком і в добу його.

Багато разів вже писали про Історію Русов, як джерело і поетичного натхнення на історичні теми і історичних знаннів поета. Для марксиста Історія Русов має особливо важливе значіння. В ній яскраво відбилася ідеологія патріотизму та лібералізму українського поміщицтва XVIII ст. Козаччина в цьому історичному памфлеті мислиться, як з'явище, де ідеали панського лібералізму знайшли повне втілення. Ціком натуранально, що лібералізм цього твору, що антитезу ставив, не зважаючи на своє виразне дворянське зафарблення, сучасному Шевченкові Миколаєвському самодержавству, не міг не спокусити нашого поета на запозичення з книги козацько-старшинського лібералізму XVIII ст. тем і настроїв для його протестанських поезій. От-же треба було подати як раз джерело для Шевченкової ідеології, а не те, як саме процес історичний на Україні розвивався. Крім того, 200—300 р., що відділяли Шевченка від початкової доби козаччини це вже занадто великий час.

Анд. Річицький думає, що як раз в Шевченкову добу Україна „втихомирилася“ „в лоні московського абсолютизма“.

Так говорити, це значить зовсім не мати історичної перспективи. Колонізаційні хвилі спадають—пише Річицький—„аж до кінця XVIII віку“. Власне, в кінці XVIII ст. іде надзвичайно інтересний і як раз колонізаційний процес у південній Україні; спочатку територію своїх „вольностей“ колонізують запорожці, а тоді цим в грандіозних розмірах займається російський уряд. А колонізація первісна в різні епохи носила різний характер і мала різні соціальні результати.

Трудно перелічити всі недоречності в сфері історичних знань нашого автора, але ще на одному курйозі, як на прикладі, як саме робить свої висновки Анд. Річицький, я дозволю спинитись.

Річицький прочитав розвідку Владимирського-Буданова „Німецьке право в Польщі і Литві“. Там він вичитав, що німецька людність в XV—XVI ст. ст. в Східній Європі, колонізуючи її, „головно осередковувалась по містах, займаючись торгівлею й ремеслами“. Німецька колонізація от же була провідником первісного капіталізму. Знає Річицький і характеристику пізнішої німецької колонізації на Схід, яку зробили Маркс і Енгельс, що з'ясовували боротьбу західних слов'ян з німцями, як реакцію феодального укладу проти нового капіталістичного, що його приносив із собою німець—„ремісник, дрібний торговець, фабрикант“.

Ці знання, особливо, характеристика Маркса і Енгельса дають Річицькому змогу розібратися в соціальних і класових підвалинах слов'янофільства. Але Річицький хоче і своє сюди додати, хоче ті висновки повернути на аналіз Шевченкових ідей. Шевченко також не любив німців, думає Річицький. Про це свідчить „Іван Гус“, про це яскраво промовляють поетові ляmentaції на адресу петербурзьких земляків, що вони

Чорнилом політи,
Московською блевотою,
В німецьких петлицях
Замучені“.

Нарешті, всім відомо, як обурювався Шевченко, що „на Січі мудрий німець картопельку садить“.

І Річицький, взявши всі оті цитати та сконстатувавши у Шевченка німцефобство, робить спробу соціологічно, мовляв, освітити коріння того німцефобства. У Шевченка тут відбилися яскраво риси „селянського світогляду“, „мужицької філософії“. Німцефобство взагалі це наслідок національної виключності селянства, що „містить у собі всю суть мужицької філософії, філософії обмеженої оборою, що відгорує од усього світу тую „хатиночку в гаю“ і „садок вишневий коло хати“ (ст. 46).

У Шевченка німцефобство зв'язано—гадає Річицький—з „загально-слов'янським німцефобством, як продуктом історичного процесу“ і воно „глибоко вгніздилося в голову Шевченкові“ (ст. 97).

Не будемо говорити про „Івана Гуса“, бо там справді є вплив боротьби західного слов'янства з німцями, хоч німці самі по собі не обурюють Шевченка, а стріли його гніву направлені проти німців, як ворогів волі. Що ж торкається „німцефобства“, направлено на петербурзьку бюрократію, то це зовсім не німцефобство, це лиш гострий осуд російського самодержавства, що формувався по німецькому солдатсько-чиновницькому зразку. Річицький прийняв Шевченкову зненависть до понімеченої бюрократичної машини російської держави за об'яв „мужицької філософії“.

А всі оті міркування Річицького про характер німецької колонізації в Польщі XV—XVI курйозними здаються, коли до них притягається та німецька та голандська *хліборобська* колонізація, що пройшла по Україні в XVIII і навіть XIX ст. Те, що вичитав Річицький у Маркса та Енгельса,

те, що дала йому мабуть чи не випадком прочитана книга Владимирського-Буданова, все це ні в якому звязку не знаходиться з переселенням на Запоріжжя менонітів, що їм власне й обурювався Шевченко.

Випадкові історичні знання Річицького тільки те і роблять, що проводять автора до курйозів та й годі.

Метод Анд. Річицького дуже часто є метод коментарій цитат із різних авторів. Допіру ми бачили, як неудачно коментував Річицький цитату з Маркса та Енгельса. Мало не весь XI розділ („Зародки ідеології передпролетаріату“) присвячує Річицький коментаріям цитати з статті А. Луначарського про Шевченка і Драгоманова (До речі сказати, Річицький цілком випадково про цю поминальну статтю дізнається. Цитуючи її з харківського збірника в честь Драгоманова, Річицький догадується, що це—„очевидний переклад“—ст. 160). Луначарський писав, що „Томас Мюнцер... анабаптисти й левелери, якийсь Іван Лейденський, ось люде, що найскоріше зрозуміли б цілу душу Шевченка“, і Річицький мало не на десяти сторінках коментує цю цитату.

Коментувати Маркса чи навіть Луначарського — річ хороша, але такі коментарії на жаль мало нового додають до того, що ми вже знаємо.

Епохи, як ми бачили, Річицький в своїй роботі не дав. Є в нього кілька розділів, де власне самі ідеї Шевченкові характеризуються систематизуються. Тут трохи краще справа стоїть. Як публіцист, Річицький зумів в непоганій літературній формі відповідними цитатами схарактеризувати основні погляди Шевченка громадського змісту. І висновки Річицького цілком можуть бути прийнятими, тим більш, що вони не раз і не два, а багато разів висловлювались в статтях, присвячених пам'яті Кобзаря. Що класова основа Шевченкової творчості—селянство, мужицтво, це—труїзм, відомий всім. Що Шевченко в добу, коли в українському селі намічався щойно розклад, всіма своїми симпатіями оставався на боці наймитів, тої соціальної формації на селі, що її можна називати передпролетаріатом—це також не новина. Не новиною є й думка, що інстинкт селянина до власності (*своя „хатиночка в гаю“*), консервативні погляди на родинні відносини були у Шевченка. Про це ще писав Драгоманов.

І робота Річицького анічогісінько нового не дає.

Не дурно остаточний свій висновок про „суспільно-історичне значіння Шевченка“ Річицький зробив не своїми словами, а, вірний своєму методу коментарій цитат, цитатою з поминальної газетної статті В. Коряка, яку тут же і прокоментував.

В першому розділі своєї книги Анд. Річицький цілком справедливо докоряє покійному молодому публіцистові Є. Григорукові, що захопився був статтею про Шевченка („Великий бунтар“), в якій замість марксівського освітлення генезіса Шевченкових ідей, говорив дивні слова про те, що з'ясувати творчість Шевченка „при теперішніх наукових силах“ не можливо.

Анд. Річицький розуміє добре, що думки Є. Григорука далеко не марксівські.

Але не трудно було йому зрозуміти і те, що марксизм вимагає студювання, знання і точного аналізу.

Річицький навіть і це знає: „завдання марксистської публіцистики, скільки вона підходить до явищ літературної творчості, полягає в тому, що вона мусить студювати соціально-економічну будову та витворені нею ідеології тих суспільних процесів, що на ґрунті їх зростають і філософи, і політики, і поети“ (ст. 14).

0,12 к.

(1986)

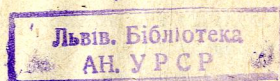
1128

Від людини, що усвідомила собі зміст тих слів, що оце сама й написала, ми з тим більшим правом повинні вимагати, щоб вона студіювала, досліджувала, аналізувала.

Робота Анд. Річицького яскравим прикладом повинна стати того, як не повинен марксист ставитись до наукового дослідження. Українські марксисти дуже бідні на самостійні наукові розвідки, кожную оригінальну книгу, писану українським дослідником, що стоїть на марксівському ґрунті, треба з почуттям збільшеної радості вітати. Але коли замість розвідки дають неповну компіляцію з силою помилок та недоречностей, то робиться трівожно за нинішнього читача, що з такою жадобою шукає нової марксівської літератури і в своєму шуканні може тільки неясність, неточність та плутанину в свої уявлення внести. Уже навіть і маємо результати впливу праці Анд. Річицького на читачів. Віденська „Нова-Громада“ (ч. V—VI) умістила велику про роботу Річицького статтю д-ра Остапа Грицай. Грицай добросовісно переказує зміст праці Річицького, все, що в ній написано, приймає за непорушну істину і оригінальне мислення автора, і свої висновки кінчає такими фразами: „творчість, що перепоена вщерть кров'ю страждучого народу і нагороджена зі святою Граля народною дугою, така вічна і безсмертна, як твори Шевченка“ (ст. 82).

Для сменовеховської „Нової Громади“ ця фразеологія середньовічної містики може й характерна, але, думаю, не для тої аудиторії писав свою працю Анд. Річицький, і не дуже подякує він своєму рецензентові за таку до себе прихильність.

О. Гермайзе.

1128
A